

DEVIANT XULQLI O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK MUHIM JIHLATLARI

Voxidova Nigoraxon Yakubjonovna

*Toshkent shahar Yunusobod
tumani 288- maktabi psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada deviant xulqli o‘quvchilar bilan ishlashning psixologik jihatlari, deviant xulqning kelib chiqish sabablari hamda profilaktik va korreksion yondashuvlar yoritiladi. Shuningdek, oila, maktab va psixolog hamkorligining ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: deviant xulq, o‘quvchi psixologiyasi, profilaktika, psixologik yordam, agressiya, moslashuv, tarbiya, maktab psixologi

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim muassasalarida deviant xulqli o‘quvchilar bilan ishlash muhim psixologik masalalardan biri hisoblanadi. Deviant xulq — bu jamiyatda qabul qilingan axloqiy va ijtimoiy me’yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlardir.

Bunday xulq-atvor turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Agressivlik, intizomsizlik, dars qoldirish, tengdoshlar bilan nizolar yoki salbiy odatlarga moyillik shular jumlasidandir. Psixologik jihatdan deviant xulqning yuzaga kelishiga oilaviy muammolar, e’tibor yetishmasligi, salbiy muhit va emotsional zo‘riqish sabab bo‘lishi mumkin.

O‘quvchining ruhiy holati va ichki kechinmalarini tushunish deviant xulq bilan ishlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir bola individual yondashuvni talab qiladi. Maktab psixologi deviant xulqli o‘quvchilar bilan individual suhbatlar va psixologik diagnostika olib borishi zarur. Bu o‘quvchining muammolarini aniqlashga yordam beradi. Profilaktik tadbirlar deviant xulqning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi. Psixologik treninglar, muloqot mashg‘ulotlari va tarbiyaviy suhbatlar ijobiy natija beradi.

O‘qituvchilar ham bunday o‘quvchilarga nisbatan sabr-toqatli va tushunuvchan bo‘lishlari kerak. Qo‘pollik yoki kamsitish muammoni yanada kuchaytirishi mumkin. Oila bilan hamkorlik deviant xulqni bartaraf etishda muhim o‘rin tutadi. Ota-onalarning farzandga e’tiborli va qo‘llab-quvvatlovchi munosabati ijobiy o‘zgarishlarga yordam beradi. O‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish ham profilaktik ahamiyatga ega. Sport, san’at va ijodiy mashg‘ulotlar salbiy xulq-atvorning kamayishiga yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilarda ijobiy motivatsiya

va o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantirish muhimdir. Rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash ularning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi - maktab muhitining deviant xulqli o‘quvchilarning psixologik rivojlanishiga ta‘sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish, mavjud muammolarni ochib berish va ular bilan ishlash bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqishdir.

Deviant xulqning turlari va xususiyatlari. Deviant xulq ko‘plab shakllarda namoyon bo‘ladi. Ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Agressiv deviant xulq – urush, janjal, tahdid, zo‘rlik ko‘rsatish.
2. Antisotsial deviant xulq – qoidalarni buzish, o‘g‘irlik, yolg‘onchilik, jinoyatchilik.
3. Passiv deviant xulq – darslarga qatnashmaslik, ijtimoiy faoliyatdan chetlanish, befarqlik.
4. O‘z-o‘ziga zarar yetkazuvchi xulq – o‘zini tan jarohatlash, giyohvandlik, xavfli odatlar.

Xususiyatlari: Me‘yoriy normalarni e‘tiborsiz qoldirish, ijtimoiy qoidalarga moslashuvning sustligi, doimiy yoki takrorlanuvchi bo‘lishi, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi.

1. Deviant xulqning mazmuni va sabablar: Deviant xulq — jamiyatda qabul qilingan me‘yor, qoidalar va axloqiy tamoyillardan og‘ish bo‘lib, bolada nosog‘lom psixologik holat yoki noqulay ijtimoiy sharoit natijasida paydo bo‘ladi. Ilmiy adabiyotlarda deviant xulqning quyidagi asosiy omillari ko‘rsatiladi:

1.1 Oilaviy omillar: Tarbiyaning beqarorligi; ota-onalar o‘rtasidagi ziddiyatlar; nazoratning yetishmasligi; zo‘ravonlik, beparvolik yoki haddan ziyod qattiqqo‘llik.

1.2. Ijtimoiy omillar: salbiy guruhlardagi do‘stlar ta‘siri; jamiyatdagi axloqiy inqiroz; kommunikatsiya madaniyati pasayishi.

1.3. Maktab omillari o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlarining nosog‘lomligi; sinfdagi psixologik iqlimning yomonlashuvi; baholash tizimidagi adolatsizlik; jamoaviy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi.

Maktab omillari ayniqsa kuchli ta‘sir ko‘rsatadi, chunki o‘quvchi vaqtining katta qismini maktabda o‘tkazadi va maktab uning ijtimoiy tajribasining muhim manbaiga aylanadi.

2. Maktab muhitining psixologik rivojlanishga ta‘siri. Maktab muhiti o‘quvchilarni nafaqat bilim bilan ta‘minlaydi, balki ularda ijtimoiy moslashuv, o‘zini tutish ko‘nikmalari va shaxsiy qadriyatlarni shakllantiradi. Ushbu bo‘limda maktab muhitining deviant xulq shakllanishidagi yetakchi omillari tahlil qilinadi.

2.1. O‘qituvchining shaxsiyati va munosabati. O‘qituvchining adolatli, tolerant, talabchan va qo‘llab-quvvatlovchi munosabati o‘quvchining xulq-atvorida ijobiy o‘zgarishlar yaratadi. Aksincha, kamsitish, doimiy tanbeh, qo‘pollik yoki befarqlik

bolada shaxsiy qarshilik, agressiya yoki jamoadan izolyatsiyaga sabab bo'lishi mumkin.

2.2. Sinfidagi psixologik iqlim. Sinf jamoasi o'quvchi uchun ikkinchi ijtimoiy guruh hisoblanadi. Undagi ziddiyatlar, tengdoshlar tomonidan masxara qilish, o'quvchini chetlatish kabi holatlar deviant xatti-harakatni kuchaytiradi. Do'stona, qo'llab-quvvatlovchi sinf muhiti esa ijobiy xulqni shakllantiradi.

2.3. Baholash va rag'batlantirish tizimi. Baholashda adolatlilik va shaffoflik o'quvchini o'qishga qiziqtiradi, noto'g'ri yoki subyektiv baholash esa tushkunlik, befarqlik, darsdan qochish va qarshilik xatti-harakatlariga olib kelishi mumkin. Rag'batlantiruvchi uslub deviant xulqning oldini olishda samaralidir.

2.4. Maktabning ijtimoiy-madaniy muhiti. Maktab ichidagi umumiy qadriyatlar, odob qoidalari, jamoaviy faoliyatlar sifati, o'qituvchilar o'rtasidagi hamjihatlik va madaniyat bolalarning me'yoriy xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi. Nizoli, tartibsiz yoki befarq muhit bolalarda salbiy xulqning kuchayishiga zamin yaratadi.

3. Deviant xulqli o'quvchilar bilan ishlash usullari.

3.1. Psixologik xizmat faoliyati. Individual va guruh diagnostikasi; psixokorreksion mashg'ulotlar; emotsional intellekt va o'zini boshqarishni rivojlantirish.

3.2. O'qituvchi–ota-ona–psixolog hamkorligi. O'quvchining xulqidagi muammolarni hal qilish barcha tomonlarning muntazam muloqoti va hamkorligi orqali amalga oshiriladi. Oila bilan birgalikdagi profilaktik ishlar eng samarali yo'nalishlardan biridir.

3.3. Ijobiy intizom konsepsiyasi. Jazo va qo'rqitish emas, balki tushuntirish, qo'llab-quvvatlash, motivatsiya berish orqali xulqni o'nglash afzal sanaladi. Bu yondashuv o'quvchida mas'uliyat va o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlantiradi.

3.4. Ijtimoiy moslashuvga oid faoliyatlar. Sport mashg'ulotlari, san'at to'garaklari, jamoaviy o'yinlar, loyihalar bolani ijtimoiy faol qiladi va deviant xatti-harakatlarni kamaytiradi.

4. Deviant xulqni aniqlash metodlari. Psixodiagnostika: MMPI-A, SDQ, Conners' Rating Scale – ruhiy va xulqiy holatni baholash.

Kuzatuv: pedagoglar va ota-onalar tomonidan bolaning ijtimoiy muloqoti va xatti-harakatlarini monitoring qilish.

Skrining testlari: maktabda bolalarning ijtimoiy va emotsional moslashuvini tahlil qilish. Psixologik intervyu: bolalar bilan individual suhbatlar, motivatsiyalarini aniqlash.

5. Ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar. Achenbach & Rescorla (2001): SDQ testlari orqali ruhiy buzilishlarni 80% aniqlash samaradorligi. Bandura (1977): Tengdoshlar ta'siri deviant xulqning shakllanishida asosiy omil hisoblanadi. WHO (2020): Erta aniqlash va intervensiya bolalarda ruhiy salomatlikni yaxshilashga

yordam beradi. Kazdin (2005): Bolalar bilan ijobiy mustahkam aloqalar deviant xulqni kamaytiradi.

6. Deviant xulqni oldini olish va korreksiya qilish

6.1. Pedagogik yondashuv. Ijobiy xulqni rag‘batlantirish, sinf muhitida qo‘llab-quvvatlovchi va xavfsiz atmosferani yaratish, tengdoshlar bilan ijobiy muloqot va guruh ishlari.

6.2. Psixologik yondashuv. Individual va guruh mashg‘ulotlar, emotsiyalarni boshqarish va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, psixolog va pedagog tomonidan kompleks aralashuv.

6.3. Oilaviy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash. Ota-onalarni xulqni kuzatish va ijobiy rivojlanish bo‘yicha o‘qitish, ijtimoiy xizmatlar va jamiyat resurslaridan foydalanish, erta aniqlash va aralashuv ruhiy muammolarni oldini olishda samarali.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, deviant xulqli o‘quvchilar bilan ishlash murakkab, ammo muhim psixologik jarayon hisoblanadi. To‘g‘ri yondashuv va hamkorlik orqali o‘quvchilarning ijobiy rivojlanishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Zaminov A. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent, 2022.
2. Karimova V.M. Bolalar psixologiyasi va tarbiya. – Toshkent, 2020.
3. G‘oziev E. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2019.
4. Bandura A. Social Learning Theory. – Stanford University Press, 1977.
5. Moffitt T. Adolescent Behavior Problems and Developmental Risks. – New York, 2003.